

hanem a szakirodalomban talán elsőként vesz észre fontos tényeket, összefüggéseket, s hívja fel azokra az olvasó figyelmét, ily módon valóban hiánypótló munkát tett le az asztalra. A kiadványt nem kizárólag az irodalomtörténészek és a sajtótörténészek forgathatják haszonnal, hanem a rokon tudományterületek művelői, sőt a laikusok is.

BODNÁR KRISZTIÁN

Adinel C. Dincă, *The Transylvanian Saxons and their Books in the Middle Ages*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023. (Istoria Cărtii și a Textelor 2), 210 p.

2023-ban indult két kötet az *Istoria Cărtii și a Textelor* sorozat Adrian Papahagi szerkesztésében Kolozsváron, amelynek címe pontosan meghatározza célját: könyvek és szövegek történetét ismerteti meg az olvasókkal. A sorozat második kötetében Adinel-Ciprian Dincă az erdélyi századok középkori könyvkultúráját vizsgálja részben esettanulmányokon keresztül, részben széleskörű elemzéseket kínálva. A szerző az egyes fejezetekben, amelyek közül több is korábban már publikált tanulmányának átdolgozott változata, a korábbi szakirodalomtól eltérő megközelítésben tárgyalja a témát, azaz a könyvhasználat vizsgálatát nem választja el a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatoktól sem, ezeket egységben szemléli. Ennek köszönhetően átfogó képet nyújt az erdélyi századok könyvkészítéséről és könyvhasználatáról az olvasó számára, valamint bemutatja a korábbi kutatástörténetet is. A könyv eredményeként pedig, ahogy a szerző is írja, világossá válik, hogy a latin kereszténység periferiáján élő erdélyi századok az európai kultúra alakítóivá is váltak az oktatáson keresztül, hiszen nyugat-európai egyetemeken tanultak. Az ott szerzett tudással visszatérve pedig a közösségüket gazdagították.

A bevezetőben a szerző az erdélyi századok középkori történetét vázolja fel, két térképen a területi szerveződésük is látható. A kulturális életük gazdagságának bemutatását pedig az UNESCO Világörökség részévé vált megyesi erődített evangélikus templommal zárja.

A szisztematikus kutatást jelzi, hogy a szerző a könyvgyűjtemények rekonstruálásához a fennmaradt kódexek és a nyomtatványok mellett levéltári dokumentumokat, inventáriumokat, végrendeleteket, magánleveleket is felhasznált, illetve, hogy a legjelentősebb román gyűjtemények, többek között a nagyszebeni Brukenthal Nemzeti Múzeum Könyvtára, az Evangélikus Egyház Központi Levéltára és a Román Nemzeti Levéltár nagyszebeni fiókja mellett az országon kívüli könyvtárak, levéltárak állományában őrzött, az erdélyi századokhoz köthető dokumentumokat is vizsgált.

A könyvgyűjtemények a források alapján több csoportra oszthatók: az egyes személyek gyűjteményeire csak a 16. század végétől léteznek dokumentumok Romániában, míg a leginkább kutatott könyvtártípus, köszönhetően a reformációnak, a gimnáziumok gyűjteménye. A romániai kutatás a plébániai könyvgyűjtemények vizsgálatát hanyagolta el leginkább, míg a harmadik könyvtártípusról, a városi könyvtárról a 19. század végétől kezdve az a feltételezés terjed, hogy a nagyszebeni városi tanács már a 14. században is fenntartott egy nyilvános könyvtárat. Dincă ezt a bizonyítékokkal alá nem támasztható hipotézist kétsége vonja, feltűnteti hasonló könyvtárak keletkezési idejét és helyét Európában. A Nagyszebennél akkor magasabb kulturális szinten lévő és szélesebb kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező városok alapján nem tartja elképzelhetőnek, hogy itt hasonló gyűjtemény működött volna a 14. században, megelőzve az elsőt, a nürnbergi városi tanács könyvtárának 1370. évi megnyitását. A könyvtárat a 16. század közepén alakíthatták ki: a Brukenthal Múzeum Könyvtárában őrzött számos kézirat, nyomtatványon a város „super ex libris”-e látható, ám az azokban lévő tulajdonosi bejegyzések alapján a kötetek közül több korábban más tulajdonban volt, a városi tanács gyűjteményébe például nagy számban kerültek a helyi domonkos konvent könyvei.

Nagyszében városának egyik jelentős kézirata a német jogi szövegeket tartalmazó *Codex Altemberger*. A szerző az írástípusainak és a díszítésének részletes leírásával a kódex keletkezési helyeként Prágát jelöli meg, a másolás idejét pedig a 14. század közepére teszi. Prágából a kódex Nürnbergbe került, és onnan érkezett Nagyszébenbe a 15. század utolsó évtizedeiben. A kódexet közel háromszáz éven keresztül használták a városban, az utolsó lapján már a nagyszébei hivatalnokok esküje szerepel a keresztre feszítést ábrázoló kép alatt, a másik oldalán pedig egy kolofon, amelyben megadja az évszámot, amikor Thomas Altemberger, Nagyszében 15. századi polgármestere elkészítette az illuminációt és bemásoltatta az esküt. A kódexszel kapcsolatban több kérdés még válaszra vár, amelyekre Dincă felhívja a figyelmet: további kutatást igényel többek között a kézirat Nagyszébenbe kerülésének körülményei, a betoldott illumináció készítőjének személye és a német szöveg nyelvészeti elemzése.

A századok nyugat-európai egyetemjárásának köszönhetően három olyan kódexnek az esettanulmánya is helyet kapott a könyvben, amelyek a nemzetközi szakirodalomban szinte ismeretlenek. A pecia jelekkel ellátott, Iohannes Friburgensis *Summa confessorum*, Aquinói Tamás *Summa theologiae* és Aegidius Romanus *Super primum librum Sententiarum* műveket tartalmazó három kéziratot a nagyszébei Brukenthal Múzeum Könyvtárában őrzik. A kodikológiai és tartalmi érvek alapján a kéziratok a párizsi egyetem körzetéhez köthető mintakódexek alapján készültek a 14. század elején. Ez a fejezet is arra keresi a választ, hogy az egyetemi oktatáshoz kötődő kéziratok hogyan jutottak Nyugat-Európából Erdélybe. A kutató segítségére lehet ilyenkor a könyvekben lévő bejegyzés, a kötésük vagy bármi más, a használatra utaló nyom. Az egyik kódexben egy, a 15. században írt levél töredéke támasztotta alá, hogy ekkor a kötet már a városban volt. A könyvkötéseknek a már említett vizsgálata ebben az esetben arra is rámutatott, hogy a Nyugat-Európában másolt kéziratokat Bécsben, illetve annak környékén kötötték be. A kötések megegyeznek más, szintén a nagyszébei könyvtárban őrzött könyvekkel, ami alapján Dincă feltételezi, hogy egy Bécsben tanuló nagyszébei diák vitte magával azokat haza az egyetemi éveit után. Ezeknek a könyveknek a történetével is érzékelteti a latin világ központja és a periféria kapcsolatát. Egy másik fejezetben a külföldi egyetemeken tanuló száz papok kerülnek a középpontba, akik az egyetemi éveik alatt vásárolt könyvekkel gazdagították a későbbi plébániájuk könyvtárát. Az európai egyetemekre járt hallgatókról nemcsak az adott intézmény matrikulái, hanem a vásárolt példányokba írt bejegyzések is tanúszkodnak. Hasonlóan a pecia jeleket tartalmazó kötetekhez, ezeknek a könyveknek a kötése, vízjelei is alátámasztják külföldi eredetüket.

A szerző a helyben készült könyveket az illuminátorok munkáján keresztül mutatja be. Nagyszébenben húsz festőt és egy műhelyt is azonosítottak, ám név szerint csak a Nürnberghez és Bécshez kötődő Vincentius Cibienensis ismert. Részletesen egy, az 1507-ben másolt *Vigiale* liturgikus kézirat után elnevezett csoport díszítésének elemzése olvasható, amelyet a szerző kiegészít még egy, a csoporthoz tartozó nyomtatvány és egy 1475-ben Rómában Brassó számára kiállított pápai engedély illuminációjával. A Nyugat-Európával élénk kereskedelmi kapcsolatban lévő Nagyszébenben feltehetően külföldön tanult, illetve onnan érkező mestereket is megbíztak munkával, ahogy az imént említett csoport könyvfestészet is elsősorban augsburgi és bécsi hatásokat mutat.

Nemcsak a díszítések készültek helyben. Dincă példákkal mutatja be azokat a szövegtípusokat, amelyeket helyben is másoltak. Például liturgikus kódexeket, prédikációs gyűjteményeket, jogi kézikönyveket. Tulajdonosi bejegyzések, kolofonok és más, használói bejegyzések támasztják alá, hogy a vizsgált könyvek nem újkori bibliofil gyűjtés révén kerültek a szász területre. Történetírói munkák, „*annales*”-ek, életrajzok a középkori Erdélyből nincsenek, ezért a kutatás a 16. század második felétől kezdi vizsgálni a történetírást. Dincă ugyanakkor felhívja a figyelmet a középkori könyvek margináliáiban rejlő lehetőségre, példaként mutatva be egy nagyszébei és egy kiszolnai plébánia papjának bejegyzéseit. Nagyszébenben a 15. század első harmadában szolgáló pap a szolgálatához szükséges segédkönyv készítésekor, a Kiszolnán a 16. század elején szolgáló pap pedig az egyházközségi jegyzékbe jegyzett fel akkori tragikus történeteket, mint az 1432. évi Barcaság elleni oszmán támadást.

Ezeket feltehetően a prédikációkba beépíthető morálfilozófiai tartalmú példaként örökítették meg. Német nyelvű bibliai szövegek kevésbé találhatók meg a területen a reformáció terjedése előttről, a népnyelvi könyvek számának növekedése Iohannes Honterus nyomdájának megalapításához köthető, illetve Nagyszeben és a délnémet területek között fellendülő könyvkereskedelemnek köszönhető. A szerző hangsúlyozza azonban, hogy a kapcsolat nem volt egyirányú: külföldön, például Itáliában dolgozó szász nyomdász mesterekről is vannak adatok. Erről a virágzó kulturális életről tanúskodik a 2022-ben, Medgyesen újra felfedezett plébániai könyvtár, amely számos muzeális könyvet őrzött meg, feltárása pedig a szerző vezetésével el is kezdődött.

A kötetet záró nagyobb fejezet a könyvek elemzése után az azokkal kapcsolatba kerülő embereket állítja vizsgálódásának középpontjába. Ennek okát is felfedi a szerző: a korábbi kutatás a kulturális teret a történelmi sorscsapások ellenére is fennmaradt könyveken keresztül határozta meg, ám új szempontra van szükség, amelynek keretében a könyvek és szerzőik, tulajdonosaik és használóik kapcsolata az elemzés fókusza. Ez alapján a középkorban Erdélyben a műveltségi teret egyrészt a hivatalnokok megjelenése alakította, másrészt az, hogy az alsóbb társadalmi szinteken is növekedett a műveltség foka. Dincă a kultúra körforgásának modelljét is felvázolja, amellyel a szászok könyvtörténetét a jövőben még érdemes vizsgálni. Ennek értelmében a kör az oktatáshoz kapcsolódó könyvekkel indul, amelyek a tudás gyarapodását szolgálják, utána következik a tudás alkalmazásának felfedése, amelybe a könyvek használata, kereskedelme és előállítása is beletartozik, és végül a tudás átadásának feltárása az egyes emberek szakmai tevékenységén vagy művészetpártolásán keresztül. A szerző példaként mutatja be az oktatáshoz, a tudás hasznosulásához kapcsolódó kódexek, nyomtatványok és más iratok (matrikulák, könyvjegyzékek) gazdagságát és sokféleségét, és rávilágít arra, hogy van még a kutatóknak feladata. Ebben a fejezetben van lehetősége a vizsgált könyveken keresztül megerősíteni a kutatás újabb eredményét, amelynek értelmében a város és a vidék műveltsége közti különbségek nem akkorák, ahogy a szakirodalomban azt korábban tartották.

A könyv egészét végigkíséri az a szándék, hogy a kutatás az erdélyi szász könyvtörténet korábbi eredményeit újraértékelje, és új szempontok szerint bővítse a témát. Adinel C. Dincă ennek szellemében folytatja több évtizede a különböző műfajú kéziratok és nyomtatványok feltárását, elemzését.

Az egyes fejezeteket térképek, táblázatok gazdagítják, a tárgyalt muzeális könyvek pedig jobban megismerhetők a közzétett képek segítségével. A kiadványban fekete-fehér képek szerepelnek, amelyek a helyben díszített példányok illuminációjának részletes, plasztikus leírása mellett kevésbé tűnnek illusztratívoknak, ám ez nem von le a kötet értékéből. A keményborítós, szép, igényes kivitelű kiadvány használatát könnyíti a névmutató, a részletes forrásjegyzék és bibliográfia, illetve a selyem könyvjelző. A könyv nemcsak a témával foglalkozók számára hasznos és inspiráló, hanem szélesebb közönség számára is érdekes, olvasmányos mű.

HENDE FANNI

A Szent Korona első kutatója, Tanulmányok Révay Péter koronaőrrel és munkásságáról, Szerk. Pálffy Géza és Tóth Gergely, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2024. 364 p.

Révay Péter (1568–1622), a tudós evangélikus koronaőr és történetíró 1613-ben jelentette meg első művét a Szent Korona históriájáról *Commentarius* címmel, majd egészen haláláig dolgozott második, posztumusz (1659-ben) megjelent országtörténetén, a *De Monarchián*. 1608-tól haláláig, 1622 júniusáig a Szent Korona őrzőjeként szinte – a szerkesztők szavaival élve – megszállottan kutatta a korona történetét és eszmeiségét. Két munkája nemcsak azért kiemelkedő fontosságú, mert elsőként